

RECESE

Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovů. (Nakladatelství ČSAV, 1957.)

Z dvaceti poválečných svazků Památek staré literatury české se téměř polovina vztahuje k literatuře předhusitské. Tyto edice osvětlují čtenáři většinou vždy jeden článek řetězu souvislého literárního vývoje. Proti tomu základní předností *Výboru z české literatury od počátků po dobu Husovů* je to, že ve výstižných ukázkách postihuje celý vývoj předhusitské literatury.

S přípravou Výboru bylo započato už v době nacistické persequce, po uzavření vysokých škol. Ještě za války byla za řízení B. Havránka a J. Vilikovského, kteří kolem sebe soustředili naše přední filology a literární vědce, vykonána podstatná část práce. Přesto však bylo v poválečných letech nutno provést revizi textů, úpravu celého plánu (původně měla být do prvního dílu zařazena i literatura husitského hnutí) a uplatnit hodnotící hlediska, vycházející z nejnovějších badatelských výsledků. Na definitivním znění se pracovalo ve dvou akademických institucích — v Ústavu pro jazyk český a v Ústavu pro českou literaturu — za hlavní redakce akademika B. Havránka a prof. J. Hrabáka. Tak vzniklo reprezentativní dílo o 851 stranách, které kromě textů s vysvětlivkami a edičními poznámkami obsahuje dvě úvodní studie a četné reprodukcce iluminací a rukopisů.

Výbor otiskuje kratší díla celá a z rozsáhlejších vydátné ukázky. Texty jsou seskupeny do dvou časově vymezených oddílů, mezi nimiž tvoří přechod konec 13. století. To je hranice literárního vývoje, která zhruba odpovídá ustálené literárněhistorické periodisaci; druhý celek má vnitřní mezník ve čtyřicátých letech 14. století. Látka se pak dělí podle jazyků (staroslověnský, latinský a český) a podle rodů a druhů (epika světská, duchovní, lyrika, drama, satira atd.). Texty prvního období nám podávají jednak obraz zápasu mezi kulturou východní a západní, jednak představu o latinské tvorbě v době, kdy západní kultura zvítězila; druhé období svědčí o rozmachu česky psané literatury ve 14. století. Zastoupena jsou zde všechna kanonická díla písemnictví předhusitského. Hledisko, s nímž se k textům přistupovalo, bylo zřejmě kvalitativní, a ne kvantitativní: výběr i rozsah byly voleny podle literárněhistorického a filologického významu díla a jeho důležitosti. Odborník si jistě všimne, že do ukázek z epiky světské nebyl pojat nedávno nalezený osmý zlomek Alexandreidy, tzv. Ostřihomský, který vydal P. Király ve Studia slavica II (Budapešť 1956); v epice duchovní zase chybí nově objevené zlomky legend, o nichž přinesla zprávu E. Urbánková v České literatuře I (1953). Je to asi proto, že tyto texty vyjdou v kritickém vydání. Mladší veršované legendy jsou zastoupeny jen úryvky z legend o sv. Prokopu, o sv. Kateřině a blah. Anežce, tedy hlavními typy literatury tohoto druhu. Legendární tvorba je omezena jistě i proto, že hlavní vývojový proud směřoval k próze a k laicisaci kultury.

Výběr ukázek pořídili odborníci — a vtiskli mu svou osobní pečť. Po té stránce je mistrovský výběr ze Štítného, pořízený akad. Ryšánkem: po prvé se nám zde jeví klasika staročeské prózy ve své celistvosti. Avšak nejen nad oddílem literatury rozjímavé a nábožensky vzdělavatelné, ale i nad některými jinými tematickými celky si uvědomujeme, že i přes zřetelný kolektivní charakter se v díle projevila individualita některých badatelů (Kosmas — J. Vilikovský, česká próza historická a latinská próza odborná — R. Holinka, právníká próza — Fr. Čáda aj.), a to slouží, myslím, Výboru jen ke cti.

Výbor má být náhradou za dnes už těžko dostupný první díl Výboru z literatury české, který s časovým vymezením „od nejstarších časův až do počátku XV. století“ pořídili r. 1845 P. J. Šafařík, Fr. Palacký, J. Jungmann a V. Hanka. Některými texty (jako je např. zčásti legenda o apoštoliích, Píseň o Štemberkovi, Mistr Lepič, Píseň o Dorotě, Štůlfríd, osmá kapitola Milionu) kryje se dnešní Výbor s druhým dílem obrozené anthologie, která za redakce K. J. Erbena přinášela v l. 1857—1868 ukázky z písemnictví od začátku 15. do konce 16. století. Srovnání našeho Výboru s jeho předchůdcem z poloviny čtyřicátých let minulého století dává nám možnost uvědomit si pokroky, kterých jsme dosáhli nejen v ediční praxi, ale také v pohledu na literární materiál doby předhusitské.

Především je jasné, že zájem filologický, který stál v obrozeném Výboru na prvním místě, kladl dnešním vydavatelé do jedné roviny se zájmem literárněhistorickým. To ovšem není jen důsledkem změny metodických hledisek, ale souvisí to především s rozdílnými dobovými okolnostmi, za nichž obě anthologie vznikaly. Obrozenští vědci chtěli svým

Výborem dokumentovat bohatství českého jazyka, jež mělo být východiskem k dalšímu jeho rozvíjení i zbraní proti nepřítelům národa, „kteří v nekalých úmyslech svých oblíbili sobě upírání národu českému všelíkou domácí osvětě i lidskou vzdělanost“ (předmluva ke II. svazku). Pro dnešní vydavatele není už literární materiál pouhou ilustrací vývoje jazykového, ale svědectvím těsného sepětí české literární kultury se společenským děním, na něž písemnictví z velké části citlivě reagovalo. Proto nový Výbor uvádí ukázky důkladným rozbohem s hodnocením, kdežto obrozený Výbor se v dané situaci musel spokojit jen stručnými poznámkami, většinou rázu bibliografického. Při poslední redakci dnešního Výboru bylo jistě využito zkušenosti, získaných při práci na akademických Dějinách staročeské literatury, kterou řídí jeden z hlavních redaktorů Výboru. Situace byla tedy pro dnešní vydavatele výhodnější než pro vědce obrozené, kteří předhusitskou dobu neměli z hlediska literárněhistorického důkladněji zpracovánu.

S národné uvědomovací funkcí obrozené anthologie souviselo i to, že oba svazky obsahovaly jen památky, napsané česky. Jazykové hledisko omezilo široký proud naší literatury minulosti jenom na tvorbu českou. V dnešní době je již probíjováno stanovisko, že i díla, napsaná jinými spisovnými jazyky, patří do české literatury, protože sloužila kulturním potřebám našich předků. Proto byly do Výboru právem pojaty — ovšem v českém překladu — skladby napsané původně staroslověnsky nebo latinsky (škoda, že zde není aspoň jedna ukázka z tvorby německé z 2. poloviny 13. stol.). Čtenář se může seznámit s pracemi tak významnými, jako je staroslověnská veršovaná předmluva k evangeliu, t. ř. Proglas7, v němž je zdůrazněno právo člověka na vzývání Boha v národním jazyku, nebo Životy Konstantina a Metoděje s těžištěm v obhajobě východní liturgie. Při četbě ukázek z Kosmovy kroniky můžeme se zamyslet nad vlasteneckým citěním latinsky píšícího autora, podobně jako četba ostatních ukázek staroslověnských i latinských vede k úvahám o střetání a soutěžení kultury východní a západní v oblasti literatury, např. ve zpracování svatováclavské tematiky. Zasloužená pozornost je věnována i latinské literatuře 14. století, ať veršované lyrice (ta je mistrně přebásněna, stejně jako i ostatní veršovaná tvorba latinská, Ferdinandem Stiebitzem), nebo próze historické, cestopisné, odborné i náboženské. Při její četbě si ověřujeme, že na literaturu období feudalismu nelze přenášet diferenciaci na odbornou a krásnou, jak jsme si na to zvykli v době nové. Neznámé nebo málo známé úryvky z této prózy nám podávají zajímavá svědectví o době a prostředí, v nichž díla vznikla. Tak např. z Jenštejnova listu k panu Jindřichovi z Rožmberka (str. 753—756) pochopíme církevní poměry za Václava IV. i celou situaci doby, která vedla k husitské revoluci, a vžijeme se do nálady, kterou známe ze spisů Husových předchůdců (ti sice časově do našeho svazku patřili, ale budou pojeti až do dílu druhého). K ukázkám přeloženým z původní verše staroslověnské nebo latinské je ovšem nutno podotknout, že stojí v jiné rovině než ukázky staročeské; už na první pohled vidíme, že je jich méně a že jsou kratší než staročeské. To proto, že překlady textů původně staroslověnských nebo latinských jsou určeny jen širšímu publiku, kdežto ukázky staročeské slouží vedle širšího publika i filologům. Pozornosti zasluhuje i skutečnost, že latinské ukázky ze 14. stol. jsou velmi redukovány. Domnívám se, že vydavatelé tím sledovali určitý záměr: latinských ukázek ubývá úměrně s růstem česky psané literatury. To je nutno zdůraznit, protože jinak by mohlo vzniknout zkeslení, že latinského písemnictví ve 14. století podstatně ubylo.

Pokladnici česky psaných děl máme dnes zdánlivě chudší než před stoletím, a to o rukopisy Zelenohorský a Královédvorský, které ve Výboru z r. 1845 vyplnily převážnou část prvních dvou oddílů („Nejstarší doba.“ — „Třinácté století.“). Rukopisné podvrhy jsou literárními fakty českého preromantismu a jeho projevem byly v obrozeném Výboru i zásahy do textů. Srovnání týchž skladeb z obou anthologií vede nás ke zjištění pečlivého vztahu dnešních filologů k textům. Jak je vidět z Obecných zásad edičních a poučení o starém jazyce českém od Jiřího Daňhelky, filologové si dnes nad textem staročeských památek kladou otázky, které obrozenští vědci neřešili, příp. které rozhodovali podle svých romantických kritérií (srov. např. infinitivy na -t, zavádění novočeských konstrukcí do textů ap). V novém Výboru považovali filologové za nezbytné sjednotit v transkripci různorodou grafiku památek, z nichž jen některé máme zachovány v původních rukopisech, kdežto většinu známe až z pozdních opisů. Proto nebylo možné věrně převzetí textů — to by vedlo ke zkeslujícímu porušení jazykového obrazu celého období —, ale bylo nutno do jisté míry rekonstruovat jazyk památek, hlavně po stránce hláskové. (Opravy a doplňky chybného, porušeného nebo neustáleného textu jsou pak uvedeny v edičních poznámkách.) Vydavatelé šli většinou „ad fontes“, a to namozte i tam, kde mohli použít novější edice.

Úvod k obrozenému Výboru tvořila Šafaříkova důkladná studie Počátkové staročeské mluvnice, která je pro nás dnes mnohem jině svědectvím o tehdy ustáleném zkoumání literatury z hlediska jazyka, kdežto nynější Výbor má úvodů dva: literárněhistorický a jazy-

kový. Obě tyto stati — Hrabákovu Uvedení do vývoje literatury od počátků po dobu Husovu a vzpomenuť stať Daňhelkova — jsou dokladem dnešního rovnoměrného rozložení zájmu literárněhistorického a jazykovědného při studiu „starého“ literárního díla. Je nepochybné, že literární památku lze správně vyložit spoluprací filologa s literárním historikem, uplatněním hlediska jak jazykového, tak literárněvědného.

Zvláště pozoruhodná je studie Hrabáková, jež v hutné zkratce objasňuje vývoj našeho předhusitského písemnictví. Hrabák sleduje literární vývoj v souvislosti s vývojem feudálního řádu a s přeměnami v kulturní oblasti. Hlavní linii hledá v směřování k laicisaci a demokracii literatury. Jako přirozený mezník se zde jeví konec 13. století, tj. doba, od které se rozrůstá česky psaná tvorba a zabírá nové a nové oblasti; tento předěl je důsledkem nového začlenění literatury do života, jak je přinesl přechod od raného feudalismu do feudalismu vrcholného. Z hlediska tohoto vývoje hodnotí Hrabák význam spisovných jazyků „užívaných v období literárních počátků (staroslověňštiny, latiny a němčiny, která se uplatňuje — zvláště od poloviny 13. stol. — v prostředí panovnického dvora a části šlechty), a pak charakterizuje česky psanou literaturu, jež se bohatě rozvíjí od konce 13. století. Při pohledu na literární tvorbu vrcholného feudalismu promýšlí Hrabák znovu otázku myšlenkového a uměleckého rozrůznění mezi literárními díly tohoto období (touto otázkou se totiž zabýval již dříve v úvodcích k některým svým edicím a na některých místech svých knižních Studií ze starší české literatury). Za předěl ve vývoji česky psaného písemnictví předhusitského považuje asi čtyřicátá léta 14. století, kdy se (souběžně s ohlašující se první velkou krizí feudalismu) v literatuře už neobrážejí pouze zájmy duchovenstva a šlechty, jak tomu bylo dosud, nýbrž také zájmy měšťanstva a v dílech nejpokrokovějších (Masticčář, satíry Hradeckého rukopisu, práce Štítného) i stanovisko lidu. Ve své studii se Hrabák neomezuje jenom na načrtnutí hlavní vývojové linie, ale upozorňuje i na specifické zvláštnosti staré literatury; proto si všímá také komposice a jazykových prostředků literárních děl a s tím související otázky tradování skladeb, funkce náboženských sujetů ve středověku, problému vztahu středověkého autora k látce, resp. otázky autorské anonymity a námětové originalnosti, rozdílu mezi lyrikou a epikou, veršem a prózou. Tyto výklady prospějí zejména širšímu publiku, které do oblasti staré literatury obvykle přenáší kriteria, získaná četbou literatury moderní; učí je zvláště správnému pohledu na náboženskou tematiku, která ve středověké literatuře v důsledku universálního postavení církve převažovala.

Na Hrabákových hlavní úvod navazují pak úvody k jednotlivým skladbám.

Čtenář-neodborník přivítá důkladné poznámky, následující za textem a podávající vysvětlení nejen lexikální, ale i věcná; velmi pečlivě jsou určovány citáty nebo ohlasy z Písma či z antických a středověkých literatur. Odborníkům jsou určeny poznámky ediční, zařazené za tematickými celky. Snad mohl být na konci knihy uveden seznam incipitů; zvláště potřebné by to bylo k orientaci v staročeské lyrice, kde skladby bývají označovány zvláštními názvy (Píseň od pana Štemberka, Závěšova píseň ap.), jsou však někdy více známy podle incipitů.

Věříme, že v intervalu kratším, než tomu bylo u předchůdce našeho Výboru před stoletím, bude následovat druhý svazek, který má být věnován písemnictví doby husitské. Jeho rukopis má být hotov r. 1960. Plánovány jsou i dva svazky další, z nichž první by zabíral literaturu od konce vlády Jiřího z Poděbrad do Bílé hory a druhý odtud do národního obrození.

Milan Kopecký

Jaromír Lang: Neumannův Červen. (Orbis Praha 1957, 262 stran, 11 obrazových příloh.)

V knize Neumannův Červen dal si Jaromír Lang za úkol vysledovat Neumannův názorový přerod, zachycený na stránkách Června, a stanovit, jakou úlohu sehrál tento časopis ve vývoji naší publicistiky.

Jádro knihy je rozděleno na čtyři kapitoly; každá z nich se obírá jedním ročníkem Června.

První ročník Června vycházel v letech 1918—1919. Neumann chtěl vydávat časopis, v němž by „propagoval snahy mladé české umělecké moderny, literární i výtvarné“ a v němž by „zroveň hájil politické zájmy národa ve jménu anarchisujícího svobodářského pojetí »českého socialismu«“ (45). Lang správně konstataje, že Neumannovi šlo o to, aby navázal tam, kde naše literatura přestala před válkou. Proto se kolem časopisu shromáždili umělci, kteří vystoupili již před rokem 1914. Ve výtvarnictví (jemuž věnoval I. ročník Června pozornost především) to byli B. Kubišta, Vl. Hofman, V. Špála, R. Kremlička, J. Zrzavý, J. Čapek aj. a v poesii O. Fischer, O. Theer, J. Durych, V. Míxa, bří Čapkové aj. Je na první pohled patrné, že tito autoři nestáli na společném ideovém a uměleckém stanovisku. To dokládá také Lang, když rozebírá Neumannovy názory na dílo K. Čapka